

ULUSLARARASI
MARDİN ARTUKLU MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR
KONGRESİ
«Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı»
19-21 Nisan 2019
MARDİN

Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

ISBN: 978-605-7875-41-9
İKSAD YAYINEVİ

KONGRE TAM METİN KİTABI

Editörler

Dr.Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ

Öğr.Gör.Yasemin AĞAOĞLU

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 347 257 9863

E-mail: info @iksad.com

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 12.05.2019

ISBN 978-605-7875-41-9

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

MARDİN ARTUKLU ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

19-21 Nisan 2019 MARDİN

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

BİLİM KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ

Dr. Adnan OKTAY

Sefa Salih BİLDİRİCİ

Yasemin AĞAOĞLU

Damezhan SADYKOVA

Ahmad Awad RASLAN

Zeynep KARAÇOBAN

Kaldygul ADILBEKOVA

Bircan TAŞKESER

KOORDİNATÖR

Öğr.Gör.Yasemin AĞAOĞLU

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Adil AKINCI

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Alma T. AKAJANOVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

Dr. Alla A. TIMOFEVA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Ali Rıza GÜL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Anatoliy LOGİNOV

Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

Dr. A.S. KİDİRŞAYEV

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Bahit KULBAEVA

S.Baybeşev Aktobe Üniversitesi

Dr. Bakıt OSPANOVA

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Barış YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Bahtiyar MEHMETOĞLU

Tokat Üniversitesi

Dr. Barış AYTEKİN

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Berrin GÜZEL

Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. B.K.ZAYADAN

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Caner KARAVİT

Mimar Sinan Üniversitesi

Dr. Cemal İNCE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. D.K.TÖLEGENOVA

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Dursun KÖSE

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Elvan YALÇINKAYA

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Erkan ALSU

Gaziantep Üniversitesi

Dr. F. Zişan KARA

Aksaray Üniversitesi

Dr. Fethi DEMİR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Fujimaki HARUYUKI

Tottori University

Dr. George RUDIC

Montreal Pedagoji Enstitüsü

Dr. Gönül ERDEM NAS
Bartın Üniversitesi
Dr. Guzel SADYKOVA
Kastamonu Üniversitesi
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi
Dr. Hacer ARSLAN KALAY
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Hacer MUTLU DANACI
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan CANDAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr Halil AKMEŞE
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Hasan COŞKUN
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Hasan TUTAR
Sakarya Üniversitesi
Dr. Hüseyin ÇETİN
Selçuk Üniversitesi
Dr. İbrahim BOZACI
Kırıkkale Üniversitesi
Dr. İbrahim KILIÇ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. İlker YAKIN
Mersin Üniversitesi
Dr. İsaevna URKİMBAEVA
Abılay Han Uluslararası İlişkiler Üniversitesi
Dr. İskender ASKEROV
Giresun Üniversitesi
Dr. Kemal EROL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Kenan İLARSLAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulu JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Malik YILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR

Kırgızistan Elaralık Üniversitesi

Dr. Maira ESİMBOLOVA

Kazakistan Narkhoz Üniversitesi

Dr. Maira MURZAHMEDOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Mehmet AVCI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Mehmet AKSARAYLI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Mehmet GÜNGÖR

Mersin Üniversitesi

Dr. Mehmet Recep TAŞ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Merina B. VLADIMIROVNA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

Dr. Mehmet GÜLLÜ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Metin KOPAR

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Miraç EREN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Mustafa GÜLEÇ

Ankara Üniversitesi

Dr. Mustafa TALAS

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Nadejda HAN

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Necati DEMİR

Gazi Üniversitesi

Dr. Nihan BİRİNCİOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Nobuaki TAKEDA

Sapparo City Üniversitesi

Dr. Nuran AKŞİT AŞIK

Balıkesir Üniversitesi

Dr. N.N. KERMANOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Orhan ELMACI

Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr.Ömer Okan FETTAHLIOĞLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Ömer UĞUR

Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Özlem GÜZEL

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Özkan AYDOĞDU

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Rustem KOZBAGAROV

M. Tınışbayev Kazak Araç ve İletişim Akademisi

Dr. Sarash KONYRBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Selahattin KAYNAK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Seden DOĞAN

Samsun 19 Mayıs Üniversitesi

Dr. Shigeko KAMISHIMA

Sapparo City Üniversitesi

Dr. Sibel BAYRAM

Düzce Üniversitesi

Dr. Sibel Mehter AYKIN

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Sevcin YILDIZ

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Şara MAJITAYEVA

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Takashi HASUNI

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii-vii
METİNLER	ix-xii

METİNLER

YAZAR VE BİLDİRİ İSİMLERİ	Sayfa No
İbrahim ARSLAN, İlyas BAYAR	
Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımın Ekonomik Büyüme Ve İşsizliğe Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı)	1-10
İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma (1980-2018)	11-26
Sait ENGİNDENİZ, Görkem ÖRÜK, Gizem ÖZÇINGIRAK, Cansu BAŞARAN	
İzmir'deki Tüketicilerin Sera Sebzesi Satın Alma Yeri Tercihini Etkileyen Faktörlerin Analizi	27-37
Aydın'ın Efeler İlçesindeki Üreticilerin Arazi Alma Ve Satmaya Yönelik Tutum Ve Davranışlarının Analizi	38-51
Ahmet İlker AKBABA, Abdulkadir KAYA, Mehmet Suphi ÖZÇOMAK	
Finansal Stres Düzeyinin Tespiti: Atatürk Üniversitesi Örneği	52-69
Ali UZUN, İdris KAPLAN	
Yerel Coğrafi Şartların Geleneksel Midyat Evlerine Etkisi	70-85
Serkan D. KOŞOÇAYDAN	
Türkiye'de Nükleer Enerji Santrali Kurulmasının Getireceği Riskler ve Avantajlar	86-96
Melike KAYIRAL, Mesut KAYAER	
Sürdürülebilir Bir Dünyada Küresel Çevre Politikalarının Oluşumunda Uluslararası Aktörlerin Rolü: Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme	97-121
Hasan YILMAZ, Buse AVKIRAN, Dursun BOĞA	
Türkiye'de Çeltik Üretim Politikaları Ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler	122-133
Türk Tarımında Kadın İstihdamının Ve İşgücüne Katılmasının Değerlendirilmesi	134-145

Gaye ATILLA, Cumali KILIÇ	
Dördüncü Sanayi Devrimi Ve İş Gücü Yapısı Üzerindeki Olası Etkileri Üzerine Niteliksel Bir Araştırma: İş Gücü: 4.0	146-160
Algılanan Örgütsel Desteğin Duygusal Emek Ve Örgütsel Sessizlik İle İlişkisi; Banka Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama	161-172
Çiğdem KAVAK ÇEKEN	
Toprak Mahsulleri Vergisi İle İlgili Bir Değerlendirme (1943-1946)	173-183
Kezban BÖYÜKYILMAZ, Mesut KAYAER	
Küresel Isınmanın Türkiye Su Yönetimi Üzerine Etkisi	184-199
Ahmet İlker AKBABA	
Kripto Para Bitcoin Algısı: Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma	200-208
Serdar YEŞİL, Göksel COŞKUN, Gürol ZIRHLIOĞLU	
Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Erteleme Davranışlarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi	209-224
Kişisel Özellikler ve Mesleki Yeterlikler Açısından Etkili Öğretmen	225-258
Mahire ÖZÇALIK	
Uygur Kültüründe Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yeri ve Günümüzdeki Önemi	259-267
Gürültü Kirliliğinin Önlenmesinde Şehir İçi Yeşil Alanların Önemi	268-273
Mine AYANOĞLU, Fatih AYDOĞDU	
Ortaokulda Görev Yapan Öğretmenlerin "Suriyeli Çocuk" Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi	274-282
Suriye'li Çocuklara Eğitim Veren İlkokul Öğretmenlerinin Suriyeli Çocuklarla İlgili Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi	283-291

Zeynep ATA	
Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarın Çocukta Yarattığı Etkiler Ve Çocuğun Cinsel Sömürü Aracı Olarak Kullanılması	292-299
Fusun KÜÇÜKBAY, Sevda GÜLER	
Katılım Bankalarının Kârlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: Türkiye Örneği	300-306
Selver MERTOĞLU, Meryem ALTINTAŞ	
Sosyal Medyada E-Güruhlar Ve Linç Kültürünün Yükselişi: Instagram Örneği	307-326
Üniversite Web Sitelerinin Halkla İlişkiler Bağlamında Kullanımına Yönelik Bir Çalışma	327-344
Nevzat NARÇİÇEK, Hasan AKAY	
Çağdaşlaşma Yolunda Yapılan Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme	345-363
Ayşegül BAYKAN, Aylın UZUN	
Açık Kent Bağlamında Kültürel Çeşitliliğin Önemi: İki Kozmopolit Merkez, Kadıköy ve Mardin	364-380
Maşallah TURAN	
Batıda, Kur'an Vahiyi ve Peygamberlik Konusunda Sergilenen Olumsuz Algı (Rudi Paret Örneği)	381-404
Hz. Âdem'in Peygamberliği Konusundaki Tartışmaların Kritiği	406-429
Süleyman ŞANLI, Devrim ERTÜRK	
Yörüklük Kültüründe Bir Dayanışma Ve Eğlence Geleneği: Deve Güreşleri	430-438
Yerleşik Yaşam Sonrası Yörük Kültüründe El Sanatları Ve Zanaatları	439-448
İlbey DÖLEK	
Aliya İzzetbegoviç'in Eserlerinde Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa	449-456
Cemil Meriç'in Eserlerinde Batı, Hristiyanlık ve Hz. İsa	457-465
Ahmet Yusuf CEVHER, Aliye Hilal CEVHER	
'Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sorunu''Konusunda Rastgele Taranan Yayınlar Üzerine Doküman Analizi	466-484

Fulya ÖNER ARMAĞAN, Nagehan DEMİR	
Ortaokul Öğrencilerinin Gözlemine Yönelik Düşünceleri	485-501
Ahmet ÇOBAN, Sait ÇAKAN	
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Değerlendirilmesi	502-517
Taşınmalı Eğitim Açısından Türkiye’de Bölgelerarası Farklılıklar	518-528

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİĞE ETKİSİ: TODA-YAMAMOTO
NEDENSELLİK YAKLAŞIMI**

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

Gaziantep Üniversitesi

Öğr. Gör. İLYAS BAYAR

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

İktisat politikalarının temel amaçlarından biri konjonktürel dalgalanmaları kontrol ederek hem ekonomik büyümeyi sağlamak hem de istihdam yaratmaktır. Bu bağlamda makro ekonominin iki kötüsünden biri olarak kabul edilen işsizliği (diğeri enflasyon) azaltmak ve dolayısıyla milli geliri arttırmak suretiyle toplumsal refahın artmasına zemin hazırlamak hem politika yapıcıları tarafından arzu edilen hem de iktisadi yazında halen çalışılan/tartışılan konular arasında yer almaktadır. Küreselleşme ile birlikte sermaye ve emeğin mobilitesi ve gelişmekte olan ülkelerde tasarruf eksikliğinin yatırımları bir bütün olarak olumsuz olarak etkilemesinin gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sermaye fazlası birlikte düşünüldüğünde söz konusu durumlar Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) önemini arttırmıştır. Bazı dezavantajlarına rağmen doğrudan yabancı yatırımlarla katma değeri yüksek ve yoğun teknoloji eksenli üretim hatları, düşük maliyetli, kaliteli mal ve ürün üretilmesinin yanı sıra yeni üretim ve yönetim süreçlerinin yatırım yapılacak ülkelere transfer edilmesi başlıca avantajlardan bazıları olarak görülmektedir. Bu avantajlarla birlikte DYY'den beklenen en önemli etki alanlarından biri de istihdam oluşturmalarıdır. Doğal işsizlik oranı haricinde kırılgan ülkelerde işsizlik oranlarının devresel dalgalanmaları ve potansiyel büyüme oranlarında meydana gelen sapmalar ekonominin istikrarsız bir hal almasına sebebiyet vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yatırımlara kaynak sağlayan portföy yatırımları ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının direkt olarak üretime sevk edilmesi ekonominin stabil bir hal almasına ve dolayısıyla iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Yapılan çalışmada Türkiye'de ithal ikame ekonomik anlayıştan ihracata dayalı ekonomik anlayışa geçişin başlangıç dönemi olarak kabul edilen 1980'den günümüze doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve işsizlikle olan ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye için 1980-2018 dönemine ait yıllık verilerin esas alındığı ve Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlikle ilgili herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Fakat aynı

dönemde doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme, İşsizlik

GİRİŞ

Ulusal mal, hizmet ve üretim faktörlerinin akışkanlığının yanı sıra finans ve sermaye hareketlerindeki kısıtların kaldırılarak uluslararası bir kimliğe kavuşması globalleşmenin yarattığı en bariz örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için iktisadi refah ve kalkınmanın sağlanması noktasında yerel dinamikler yetersiz kalırken gelişmiş ülkelerde ise söz konusu faktörlerin ülke dışına pazarlanarak ülkede sağlanan büyüme ve gelişmenin daha artırılması amaçlanmaktadır. Sosyal, kültürel, siyasal arena da varlığı hissedilen küreselleşme olgusu özellikle doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte ekonomik sahada da varlığını sürdürmektedir.

Dünyada var olan tüm uluslar daha yaşanılabilir bir hayata sahip olmak için ekonomik bağlamda hem tam istihdamın sağlanmasını hem de sürekli ve sürdürülebilir bir büyümeyi arzulamaktadır. İşsizlik ve ekonomik krizlerin ülke siyasetini yeniden dizayn etme gücünü düşündüğümüzde DYY'lerin önemi bir kez daha anlaşılır hale gelmektedir. Yapılan çalışmada 1980 sonrası Türkiye'ye yapılan dolaysız yabancı yatırımların iktisadi büyüme ve işsizlikle nedensellik ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. Bu bölümden sonra DYY'ler ile ilgili genel bir profil çizilmiş olup, Türkiye'de DYY-ekonomik büyüme ile DYY-işsizlik üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Sonraki bölümde söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile testler yapılmıştır. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ANALİZİ

Doğrudan yabancı yatırım akımları gelişmiş ülke ekonomilerinin egemenliği altında olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde de bu akımın yoğunlaştığı görülmektedir (Krugman vd., 2017: 192). Portföy yatırımları dışında olan yatırımlar (Peker ve Göçer, 2010:1187) olarak kabul edilen DYY veya dolaysız yabancı sermaye yatırımları **“bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezi dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması”** şeklinde ifade edilir. Dış yatırım kavramı mali yatırımlar ve para piyasasında kısa vadeli araçlara (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu, döviz hesabı vb.) yapılan yatırımlar olmak üzere iki başlık altında toplanır.

Dolaysız yabancı yatırımların en belirgin özelliği yatırım yapılan ülkedeki tesislerin mülkiyetine kısmi bir şekilde ya da tamamen sahip olma ve denetim yönetim işlerini yürütmesidir (Seyidoğlu, 2003:718). Bir ülkeye yapılan DYY akımlarından beklenen o ülkede hem ekonomik kalkınmanın artacağı hem de istihdam olanaklarının genişleyeceğine dair öngörülerdir. Toplam talebin dolayısıyla büyümenin belirleyici faktörlerinden biri olan sabit sermaye yatırımları yeni yatırımların uyarılmasını sağlayarak çıktı/üretim miktarının artmasına böylece işsizlik oranının düşmesine zemin hazırlayacaktır. Fakat DYY bir ülkede kurulu olan işletmeyi kısmen veya tamamen satın alma suretiyle gelmişse ne üretim miktarından ne de istihdam hacminde bir artış beklenebilir (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018:350). Doğrudan yabancı yatırımların yatırımın yapıldığı ülke üzerinde meydana getirecek pozitif iktisadi etkileri belirleyen unsurlardan biri üretim türünün, tekniğinin ve yapısının kompozisyonudur. Dolaysız yabancı yatırımların yatırımın yapıldığı ülkede ekonominin üretim kapasitesini arttırması, istihdam yaratarak işsizliği azaltması, yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, döviz girişi sağlanması, ihracatı arttırması vb. yararlarına rağmen kimi olumsuz etkileri de söz konusudur. Özellikle de az gelişmiş ülkelerde yapılacak olan sermaye yatırımları söz konusu ülkede ekonomik balansın bozulmasına neden olabilir. Yabancı sermayeli işletmelerde teknolojinin yoğun olarak kullanılması başka bir deyişle ileri üretim teknikleri uygulanması, üretimin yapıldığı ülkelerde üretimin yapısının geleneksellik arz etmesi ekonomik bütünlüğü zedelemektedir. Bunun yanı sıra “sermaye yoğun teknolojiler” kullanan yabancı işletmeler daha az işçi istihdam ederek işsizliği artırabilir. Ayrıca yabancı işletmelerle rekabet edemeyen yerli işletmelerin piyasadan çekilmesi de işsizliği arttırmaktadır (Seyidoğlu, 2017:684-687).

Türkiye’de DYY’lerin ekonomik süreç içindeki yeri ve konumu tarihsel süreç bağlamında ele alındığında 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı yasa ile başladığı, 1980 sonrası serbest politikalar ile yabancı sermaye yatırımları ile de desteklendiği görülür. Avrupa Birliği’ne katılım süreci ile bu durum artarak devam ettiği gerçeğine ulaşılır (Doğan ve Can, 2016:10). Türkiye’de en belirgin dolaysız yabancı yatırımların başında montaj sanayi gelmektedir. Yabancı sermayedar yatırım yaptığı ülkede düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak ve aynı zamanda taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak amacıyla montaj sanayi hamlesine ağırlık vermektedir. Bu türden dolaysız yatırımlar başta otomotiv, makine imalat ve kimya sanayi kimya sanayi gibi endüstrilerde görülmektedir. Örneğin otomobil sektöründe yabancı firma ana merkezden getirdiği parçaları kurma ve takma faaliyetleriyle montaj faaliyetini yerine getirir. Türkiye’de bu türden üretim tipi 1960’larda başlamıştır ve artarak devam etmiştir. Türkiye’de 1980 sonrası en çok ilgi gören dolaysız yabancı yatırım türlerinden

biri de yap-işlet-devret modelidir. Yüksek miktarda finansman gerektiren elektrik santralleri, hava alanları, barajlar, metrolar ve karayolları gibi yatırımlar özel kesim ve yabancı sermaye eliyle yapılmasıdır (Seyidoğlu, 2003:718-728).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik ve büyüme üzerine yapılan çalışmaları aşağıda sıralamak mümkündür. Peker ve Göçer (2010), çalışmalarında Türkiye’de yabancı doğrudan yatırımların işsizlik üzerine etkisini incelemek amacıyla 2000-2009 yılları arası çeyrek dönem verilerini kullanmak suretiyle Sınır Testi Yaklaşımı ile test yapmışlardır. Yapılan çalışmada YDY (yabancı doğrudan yatırım) ile işsizlik arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte kısa dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Göçer ve Peker (2014), Türkiye, Çin ve Hindistan ülkeleri için 1980-2011 dönemi verilerini esas alarak YDY’nin istihdam üzerindeki etkisini Maki (2012), çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşmenin olduğu; dinamik en küçük kareler yöntemi ile de YDY’deki %10’luk artışın Çin’de istihdamı %0,3 Hindistan’da %0,2 oranında arttırdığını Türkiye’de ise istihdamı %0,2 oranında azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özgür ve Demirtaş (2015), tarafından Türkiye için 1992:1-20013:3 çeyrek verileri esas alarak finansal gelişme ve DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile saptanmak istenmiştir. DYY’lerin büyümeye katkısı olmakla birlikte yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğan ve Can (2016), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerine etkisini saptamak için 1970-2011 dönemi verileri ele alınmıştır. Sınır testi yaklaşımının (ARDL’nin) kullanıldığı çalışmada DYY’nin istihdam üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ve dolayısıyla DYY’lerin işsizliği arttırdığı tespit edilmiştir. Şahin (2016), bazı SADC (Lesotho, Madagaskar, Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve) ülkelerinde 1992-2013 dönemini kapsayan dönemde DYY ve istihdam arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla panel dinamik en küçük kareler yöntemi kullanmıştır. DYY’nin istihdamı arttırdığı başka bir deyişle işsizliği azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bostan vd. (2016), çalışmalarında Avrasya ekonomileri için (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan) 1995-2012 dönemine ait iktisadi büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) panel modeli çerçevesinde ele alınmış ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi ile ölçülmüştür. Analize göre ekonomik büyümeden DYSY’ye (doğrudan yabancı sermaye yatırımı) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Şahinoğlu ve Mortazavimoulou (2017), çalışmalarında Türkiye’de 1980-2013 dönemi için DYY’nin “ekonomik, sosyal ve politik belirleyicileri” incelenmiş olup;

ekonomik büyümenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmışlardır. Afşar vd. (2017), Türkiye için 2008-2015 yılları arasında çeyrek dönemler için yaptıkları çalışmada DYY'nin hem iktisadi hem de istihdam üzerine etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erçakar ve Güvenoğlu (2018), doğrudan yabancı yatırımların (DYY) işsizlik üzerine etkisini irdelemek amacıyla 1980-2016 dönemi verilerinin kullanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için Johansen eşbütünleşme testini; değişkenler arasında varsa ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulamıştır. DYY'deki 1 birimlik artışın işsizlik oranını 1,703 birim azalttığını fakat kısa dönemde DYY ve işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

3. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

Değişkenler arasında nedenselliğin test edilmesi için kullanılan ilk metodolojik yaklaşım Clive W.J. Granger tarafından ortaya konulan Granger Nedensellik testidir. Bu metodun uygulanması için bazı kıstas ve ön koşullar gereklidir. Serilerin durağan olması, durağan olmayan seriler arasında eşbütünleşme testinin zorunluluğu, durağan hale getirilen seriler arasında eşbütünleşme varsa seriler arasında hata düzeltme modeline (VEC) dayalı nedensellik analizinin gerekliliği; seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin yokluğu durumunda da VAR modeline dayalı nedensellik testinin uygulanmasının gerekmesidir. Serilerin birim kökten arındırılması başka bir deyişle durağanlaşmasının sağlanması için farkların alınması işlemi bilgi kaybına vb. problemlere neden olmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde ise serilerin durağanlığı, aynı seviyede bütünleşik olup olmadıkları gibi durumlar seriler arasından sağlıklı bir nedensellik araştırması yapılmasına mâni değildir. Bu bağlamda ön test veya eşbütünleşme testine ihtiyaç duyulmadan uygulanabilen bu sistemde iki öncülün doğru bir şekilde tespiti nedenselliğin sınanmasını başarılı kılar. 1- VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi. 2- Değişkenlerin maksimum bütünleşme düzeyinin tespit edilmesi (Göktaş vd, 2018:57-60). Bu yöntemde “*düzeydeki değişkenler ile maksimum bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek [k+(dmax)]. dereceden VAR modeli tahmin edilmekte ve MWALD hipotez testi*” uygulanabilmektedir (Akkaş ve Sayılğan, 2015:575). VAR modeli şu şekilde kurulabilir (Doğan, 2017:24):

$$YY_{tt} = \alpha\alpha_0 + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \alpha_2ii + wtt \quad (1)$$

$$XX_{tt} = \beta\beta_0 + \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \beta_1ii + wtt \sum_{ii=1}^{pp+ddddd} \beta_2ii YY_{tt} - ii + vtt \quad (2)$$

1 numaralı denklem için hipotezler şu şekildedir:

H_0 : *Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.*

H_1 : *Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.*

Yapılan çalışmada Türkiye için 1980-2018 dönemine ait doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin varsa varlığı ve yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler yıllık olup, World Bank Data verilerinden elde edilmiştir. Veriler oran halinde (GSYİH içindeki payı) olduğu için logaritmik dönüşüme ihtiyaç duyulmamıştır. Ekonometrik analizlerde kullanılacak olan serilerin durağanlığının sağlanması önemlidir. Zira durağanlık sahte regresyonu problemini ortadan kaldırır. Çalışmada serilerin durağanlıklarının sınanmasında Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF: Augmented Dickey–Fuller) testi uygulanmıştır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları (Düzyer Değerler)

Sabitli ve Trendli			
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
Doğrudan Yabancı Yatırım (% GSYİH)	Kritik Seviyeler	-2.763.325	0.2191
	1% level	-4.226.815	
	5% level	-3.536.601	
	10% level	-3.200.320	
Büyüme Oranı (%)	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
	Kritik Seviyeler	-6.563.923	0.0000***
	1% level	-4.226.815	
	5% level	-3.536.601	
İşsizlik Oranı (%)	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
	Kritik Seviyeler	-2.806.278	0.2060
	1% level	-4.296.729	
	5% level	-3.568.379	
10% level	-3.218.382		

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 1 irdelendiğinde büyüme oranının düzey değerde % 1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı, doğrudan yabancı yatırım ve işsizlik oranının ise düzey değerlerde birim kök içerdiği yani durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları (Birinci Farklar)

Sabitli ve Trendli			
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
Doğrudan Yabancı Yatırım (% GSYİH)	Kritik Seviyeler	-5.399.148	0.0005***
	1% level	-4.234.972	
	5% level	-3.540.328	
	10% level	-3.202.445	
İşsizlik Oranı (%)	ADF Test İstatistiği	t-istatistik	Olasılık
	Kritik Seviyeler	-4.622.939	0.0046***
	1% level	-4.296.729	
	5% level	-3.568.379	
	10% level	-3.218.382	

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 2 incelendiğinde doğrudan yabancı yatırımlar ve işsizlik oranı serilerinin birinci farkları alınarak %1 anlamlılık düzeyinde durağanlıkları sağlanmıştır. Durağanlık sınaması yapıldıktan sonra maksimum eş bütünleşme seviyelerinin 1 olduğu tespit edilmiş ve daha sonra VAR modeli tahmin edilerek optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesine geçilmiştir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-157.9390	NA	47.77035	12.37992	12.52509	12.42172
1	-1.251.801	55.43813*	7.737449*	10.55232*	11.13298*	10.71952*
2	-1.191.780	8.772334	10.07555	10.78292	11.79908	11.07554
3	-1.127.819	7.872083	13.39245	10.98322	12.43487	11.40125
4	-1.066.940	6.087955	19.87441	11.20723	13.09437	11.75066

Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri esas alınarak gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Tablo 3'te görüldüğü üzere gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir. Durağanlıkları sağlanan serilerin maksimum bütünleşme seviyeleri de 1 olarak belirlendikten sonra VAR nedensellik testinde kullanılacak gecikme uzunlukları $2 [(k=1)+(dmax=1)]$ olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Toda-Yamamoto Nedensellik İlişkisi

Nedenselliğin Yönü	Genişletilmiş Gecikme Uzunluğu	MWALD istatistiği	Olasılık
DYY EB	2	6.499.111	0.0388**
EB DYY	2	1.864.453	0.3937
DYY UE	2	1.837.748	0.3990
UE DYY	2	2.951.539	0.2286

Not: *,** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini belirtmektedir

Tablo 4' e bakıldığında Toda-Yamamoto nedensellik testi, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme doğru bir nedenselliğin olmadığını açıklayan H_0 hipotezini %5 anlamlılık seviyesinde reddetmiştir. Yani H_1 hipotezi kabul edilerek doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu kabul edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik oranı arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde en belirgin sorunlardan biri olan tasarruf yetersizliğinin yol açtığı ekonomik büyümenin sağlanamaması ve istihdam artışının yaratılamamasıdır. Bu anlayıştan hareketle DYY'lerden arzu edilen yatırım yapılan ülkede reel anlamda iktisadi büyüme meydana getirmesi ve istihdam yaratmasıdır. Türkiye açısından DYY'ler hem teknolojik yoğun üretim anlayışı sunması hem de üretim anlayışında küresel rekabette yer edinmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'de mevcut tesisleri/şirketleri satın almaları, şirket birleşmeleri şeklinde olması hem işsizliği azaltması hem de ekonomik büyüme sağlaması noktasında katkısı sınırlı olmaktadır. Çalışmada 1980-2018 dönemi yıllık verileri esas alınarak zaman serisi analizi yöntemi ile DYY'lerin ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Serilerin durağanlıklarının sağlanması için ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi yapılmıştır. Maksimum bütünleşme seviyesi belirlendikten sonra VAR modeli kurularak uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Diğer nedensellik testlerine kıyasla daha az kısıtlara sahip Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. DYY ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemekle birlikte DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Türkiye için 1980-2018 dönemine ait yıllık verilerin esas alındığı ve Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların işsizlikle ilgili herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Fakat aynı

dönemde doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik büyümeyi pozitif etkileyen bir unsur olarak DYY'ye yapılacak teşviklerin artması, özendirici politikaların inşa edilmesi ile birlikte istihdamı artıracak kimi uygulama ve tekniklerin teşvik edilmesi gerekir.
- Ülkeye gelen DYY'lerin mevcut üretim tesislerini arttırmaktan ziyade yeni üretim sahaları açmalarını teşvik edecek bir iktisadi programın oluşturulması önemlidir. Bu türden bir uygulama işsizlik oranını düşürecektir.
- Mülkiyet hakkına dayalı hukuki güvence sağlayan bir altyapı kurulması gereklidir.
- DYY'lerin yaptıkları teknolojik yoğun yatırımlara uygun bir şekilde beşerî sermayeyi sağlayacak ve geliştirecek bir eğitim sisteminin inşa edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Afşar, B., Cura, F. Ve Tekkulak, M. (2017). *İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015)*, Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12 (12), 1-20. www.turkishstudies.net.

Akkaş, M. E. ve Sayılğan, G. (2015). *Fiyatları Ve Konut Kredisi Faizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi*. Journal of Economics, Finance & Accounting, 2 (4): 572-583.

Bostan, A., Kelleci, S. Ü. ve Yılmaz, A. (2016). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği*, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 5(5), 23-36.

Doğan, B., & Can, M. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdamı Etkiliyor mu?: Türkiye Örneğinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 53(614), 9-20.

Doğan, B. (2017). *Ekonomik Küreselleşme Ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(628), 19-27.

Erçakar, M , Güvenoğlu, H . (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016)*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (ICEESS' 18), 349-356. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/anemon/issue/39147/452731>

Göçer, İ., & Peker, O. (2014). *Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi*. Yönetim ve Ekonomi, 21(1), 107- 123.

- Göktaş, P., Pekmezci A., ve Bozkurt, K. (2018). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özgür, I, M ve Demirtaş, C . (2015). *Finansal Gelişme Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*”. Social Sciences, 10 (3), 76-91.
- Krugman, P .R.; Obstfeld, M. ve Melitz, M. J. (2017), *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Karaçimen,E. (Çev.), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Peker, O., & Göçer, İ. (2010). *Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı*, Ege Akademik Bakış, 10(4), 1187 – 1194.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*, 15. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat*, 21. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Şahin, L. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisinin Ampirik Analizi: SADC Ülkeleri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ss. 103-118.
- Şahinoğlu, T. ve Mortazavimoulou, M. (2017). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Belirleyicileri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(50), s.145-164.